

Abstract

УДК 378.091.12:005.962.131

S. I. Smiyan,
U. S. Slaba,
O. B. Slabyi,
R. Ya. Bodnar,
G.V. Lykhatska,
A. A. Lepiavko,
R. R. Komorovskyi,
S. R. Husak,
L. M. Migenko,
O. S. Kvasnitska,
M. V. Franchuk,
I. I. Bilozetskyi,

*I. Horbachevsky Ternopil National
Medical University, 1 Voli sq.,
Ternopil, 46001, Ukraine*

**CURRENT VIEWS ON THE COMPETENCIES IN HIGHER
MEDICAL EDUCATION**

The article studies the requirements for educators regarding to the sphere of professional competence in the light of the educational reforms and social transformations. The aim of the work is to highlight modern requirements for teaching at the university. The concept of “compiler” and “competence” in the broad sense is investigated here. The basic, qualitative characteristics of compiler as a person who has several professions, has knowledge and practical skills in various spheres. Assessment of content and competency profiles is conducted. The concept of professional competence of scientific and pedagogical worker is investigated in this article. Various aspects of the work of the teacher of Higher Education are analyzed, especially as regards of his professional activity. The possibilities of information flow control in the conditions of overexposure of digital space are considered. There are also simple rules for successful navigation in the information space presented. Review of domestic and foreign knowledge sources on the main features higher medical education has been performed. Analysis of the main characteristics and qualities of a clinical tutor demonstrated professional competence to be a fundamental trait a teacher should possess. Continuing professional training looking into different aspects, including professional competence, scientific work, pedagogical skills, knowledge updates according to the advances of information technologies, foreign language skills, critical thinking, should become a routine practice.

The teacher's work at a higher medical school is being analyzed from a new modern standpoint of competence, i.e., knowledge, skills and characteristics enabling to fulfill large amounts of work and to achieve competitive results.

Keywords: teachers; competencies; higher medical education.

Corresponding author: smiyans@ukr.net

Резюме

**С. І. Сміян,
У. С. Слаба,
О. Б. Слабий,
Р. Я. Боднар,
Г. В. Лихацька,
А. А. Лепявко,
Р. Р. Коморовський,
С. Р. Гусак,
Л. М. Мігенько,
О. С. Квасніцька,
М. В. Франчук,
І. І. Білозецький,**

*Тернопільський національний
медичний університет ім.І.Я.
Горбачевського МОЗ України
м. Тернопіль, вул. Майдан волі 1,
46001, Україна*

**СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА КОМПЕТЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧА
ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ**

В статті розглянуто вимоги до освітян щодо сфери професійної компетентності в світлі сучасних освітніх реформ та суспільних трансформацій. Досліджено поняття «компетист» та «компетентність» в широкому їх значенні. Вивчено основні, якісні характеристики компетиста, як людини, яка володіє кількома професіями, має знання та практичні вміння в різних сферах. Проведено оцінку змісту та профілів професійної компетентності. Досліджено поняття професійної компетентності науково-педагогічного працівника та окреслено головні її характеристики. Проаналізовано так звані «навички майбутнього», що дають можливість працівникам бути конкурентоспроможними в соціально-економічній та технологічній сферах та потрібні не тільки для працевлаштування й успішної кар'єри, але і для активної громадянської позиції, особистого й сімейного життя. Проведено оцінку різнопланових аспектів роботи викладача вищої школи, особливо тих, що стосується його професійної діяльності. Розглянуто можливості управління інформаційним потоком в умовах перенасичення цифрового простору. Представлено прості, дієві правила для успішної навігації в інформаційному просторі.

Проведений аналіз сучасних вітчизняних та іноземних джерел щодо основних рис викладача вищої школи майбутнього. На підставі вивчення основних форм і завдань, які повинні бути притаманні педагогу кафедри клінічного спрямування медичного університету показано, що професійна компетенція даної когорти науково-педагогічних працівників має багато складових. Доведено, що факт постійного професійного навчання, причому за різними напрямками (фахова компетенція, наукова робота, педагогічні навички, оновлення знань відповідно до розвитку інформаційних технологій, знання іноземних мов, розвиток критичного мислення) на сьогодні вже має бути рутинною практикою. Аналіз роботи викладача вищої медичної школи сьогодні вкладається в нову сучасну його характеристику, як компетиста, тобто людини, яка охоплює великі обсяги роботи, і працює на конкурентоспроможній результат.

Ключові слова: викладачі; компетенції; вища медична освіта.

Автор, відповідальний за листування: smiyans@ukr.net

Вступ

Швидкий техногенний розвиток, щоденне оновлення інформації за всіма фаховими напрямками вимагає постійного вдосконалення не лише національної системи освіти та пошуку ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг в цілому, а також нової підготовки і розвитку сучасних ефективних якостей викладача вищої медичної школи [4].

Сьогодні вимагає формування спеціаліста із навиками швидкої та високоякісної адаптації та самореалізації в професійному просторі, що орієнтоване не лише на забезпечення викладан-

ня на високому науково-теоретичному і методичному рівні, але й мати конкурентоспроможність на сучасному ринку праці. Час висуває нові підвищені вимоги до професійної культури та особистісних якостей, що формують як професійну так і психологічну готовність викладачів до опанування сучасними інноваційними технологіями, новими педагогічними прийомами, навиками менеджменту та психології, та здатність творчо їх впроваджувати у педагогічний процес. Таке самовдосконалення є рушійною силою для зміни стереотипів функціонування системи освіти і виходить за рамки заста-

рілого нормативно-правового шаблону про права та обов'язки науково-педагогічних працівників, що регулюються законами, кваліфікаційними характеристиками, статутами, положеннями та строгим виконанням вимог до займаної посади. Все частіше в інформаційному просторі зустрічається термін «компетист», під яким мають на увазі людину, яка охоплює великі обсяги роботи, і працює на конкурентоспроможній результат. Компетист – це слово, похідне від слів «компетентний», «комп'ютер», «compete» (конкурентний), «компас», «компактний». Тобто це людина, яка володіє кількома професіями, має знання та практичні вміння в різних сферах [6,7]. Для викладача вищої медичної школи основними необхідними вимогами є підвищення професійного рівня (лікар-спеціаліст), педагогічної майстерності, наукової кваліфікації, що потребує постійного вдосконалення. Актуальним в цьому напрямку повинні розглядатися питання, як підготувати студентів-медиків і мотивувати викладачів до самостійної підготовки, як засобу формування навичок навчання протягом усього життя (LLL – lifelong learning) [11]. Європейська ініціатива з довічного навчання (The European Lifelong Learning) визначає даний термін як «постійно підтримуючий процес, який стимулює і надає особам можливість придбати всі знання, цінності, навички та розуміння, які вони потребуватимуть протягом всього їхнього життя і застосовувати їх впевнено, творчо із задоволенням у всіх ролях, за всіх обставин» [9].

Мета та завдання статті висвітлити сучасні вимоги до викладача вищої школи.

Основна частина. Індикатором якості освіти, який було введено структурною реформою вищої освіти на європейському просторі (Болонський процес), є компетенція. Це складне системне утворення, яке складається із професійних знань, умінь, способів і технік фахової діяльності, сукупності установок та орієнтацій, набутого досвіду, що дає змогу викладачеві досягти високих освітніх результатів.

Отже, підвищення якості вищої освіти безпосередньо пов'язане із розвитком персоналу, а саме — формування компетистів з професорсько-викладацького складу університетів. Компетентність, як одна із складових сучасного образу викладача вищої медичної школи - це одиниця виміру освіченості людини, яка розглядається також як базова характеристика особистості, вміння комплексно вирішувати проблемні ситуації [3].

В умовах освітніх реформ та суспільних трансформацій змінюються вимоги до освітян загалом та викладачів вищої школи зокрема, особливо це стосується сфери саме професійних компетентностей. Виникає потреба у концептуалізації та гармонізації професійної діяльності викладача. Складність вимірювання компетенцій полягає в тому, що діяльність викладача багатоаспектна і включає фахову, дослідницьку, освітню, проектну, організаційну, оцінювальну, виховну, інноваційну та інші функції [3].

Майбутні роботодавці визначають свої очікування від діяльності освітніх інституцій з урахуванням глобального виміру вимог, що були сформульовані на Всесвітньому економічному форумі (World Economic Forum) (Давос, Швейцарія, січень 2016 р.) у знаковій доповіді «Майбутнє професій» (“The Future of Jobs”) [12]. Експерти-роботодавці впорядкували топ-10 компетенцій (навичок), які будуть актуальні для фахівців у 2020 р., а саме:

- 1) комплексне багаторівневе вирішення проблем (complex problem solving);
- 2) критичне мислення (critical thinking);
- 3) креативність у широкому сенсі (creativity);
- 4) уміння керувати людьми (people management);
- 5) взаємодія з людьми (coordinating with others);
- 6) емоційний інтелект (emotional intelligence);
- 7) оцінка та прийняття рішень (judgment and decision-making);
- 8) орієнтація на послуги, або клієнтоорієнтованість (service orientation);
- 9) уміння вести переговори (negotiation), тобто готовність до обговорення, спрямованого на досягнення угоди (discussion aimed at reaching an agreement);
- 10) когнітивна гнучкість (cognitive flexibility).

Директор “Global Education Futures EdCrunch”, у доповіді «В очікуванні «дев'ятого валу»: компетенції та моделі освіти для XXI століття» акцентує на ключових типах грамотності та базових навичках: керування концентрацією й увагою; емпатія та емоційний інтелект; мислення (критичне, проблемно-орієнтоване, системне, кооперативно-творче); творчі здібності; діяльність у міждисциплінарних середовищах; співпраця (як критична навичка, яка має бути вбудована в різні аспекти роботи і навчання); розуміння глобальних проблем, навички

керування власним здоров'ям; розуміння принципів функціонування суспільства; уміння піклуватись про довкілля; фінансова грамотність; навички роботи з ІКТ і медіа, включаючи програмування та інформаційну гігієну; гнучкість і адаптивність; здатність навчатися, «розучуватися» і перенавчатися» упродовж життя; відповідальність у роботі — етика взаємодії з іншими членами суспільства і робоча етика людиноцентризованих сервісів тощо [12].

Під «навичками майбутнього» розуміють навички, що дадуть можливість працівникам бути конкурентоспроможними в соціально-економічній та технологічній реальності. Ці навички потрібні не тільки для працевлаштування й успішної кар'єри, але і для активної громадянської позиції, якості особистого й сімейного життя [3].

Важливо підкреслити, що саме ці позиції дозволять впроваджувати в майбутню діяльність лікаря доказову медицину, оскільки рутинний пошук інформації з використанням мережі Інтернет, як швидкого і простого способу доступу до великої кількості джерел, має деякі обмеження, з точки зору відсутності експертної оцінки та надійності.

Викладач вищої медичної школи, як компетент, в нашому розумінні розглядається як інтегральна характеристика педагогічного працівника, що дозволяє йому вільно орієнтуватися в соціальному і професійному просторі, якісно і ефективно виконувати професійну діяльність, вирішувати стандартні і нестандартні професійно-науково-педагогічні завдання, бути соціально адаптованою людиною, здатною до постійного особистісного і професійного саморозвитку. Особлива увага в цьому напрямку надається професійній компетентності - це власне володінню професійною діяльністю на досить високому рівні, здатністю постійно забезпечувати свій подальший професійний розвиток для того щоб досягнути найбільш якісного результату своєї праці, переосмислення професії, як цінності[5].

Зміст компетентності:

- розуміння призначення, місії професії;
- володіння нормами професійної діяльності, висока ефективність;
- досягнення високих результатів і їх стабільність; професійна майстерність;

- професійна свідомість (усвідомлення ознак професійної діяльності: змісту, засобів, результатів праці);
- професійне мислення, професійна інтуїція, самостійність у вирішенні професійних проблем;
- оптимальна психологічна оцінка результату, відсутність втоми і перенавантаження.

В рамках професійної компетентності виділяються такі наступні профілі компетенцій: [8]

1. Предметна компетенція.

Включає в себе глибокі, системні знання з предмету і застосування їх в педагогічній практиці; здатність реалізовувати навчальні програми базових курсів в різних освітніх установах.

2. Організаційно-методична компетенція.

Це готовність застосовувати сучасні освітні методики і технології, в тому числі інформаційні, для забезпечення якості навчально-виховного процесу; а також діяльність, дії, прийоми, уміння, способи роботи, техніки, що застосовуються в даній професії для успішного досягнення результату; вміння організувати освітню діяльність учнів.

3. Діагностична компетенція.

Передбачає володіння психолого-педагогічними знаннями, діями, способами, прийомами, вміннями, техніками, технологіями; здатність застосовувати сучасні методи діагностики досягнень учнів і вихованців; здійснювати педагогічний супровід процесів соціалізації і професійного самовизначення учнів, та підготовки їх до свідомого вибору професії.

4. Аналітична та оціночна компетенції.

Означає вміння проаналізувати і оцінити сформованість універсальних навчальних дій, розумових операцій учнів з урахуванням їх індивідуальних особливостей і можливостей, як в якісних, так і в кількісних показниках (бали в рейтингу, категорії та ін.); застосовувати методи математичної та статистичної обробки інформації; брати участь в професійних випробуваннях, результатом яких є диференційована (якісна і кількісна) оцінка професіоналізму.

5. Прогностична компетенція.

Вимагає вміння визначати перспективи росту, сфери свого професійного розвитку і розвитку своїх учнів; усвідомлювати свої власні потенційні можливості і можливості студентів; усвідомлення перспектив розвитку та можливостей їх реалізації (прогностичні критерії); самопроє-

ктування; побудова власної стратегії професійного зростання, побудова і реалізація сценарію свого професійного життя; узгодженість між мотиваційної і операційною сторонами діяльності.

6. Дослідницька компетенція.

Вміння застосовувати методи теоретичного та експериментального дослідження; спланувати, організувати, провести та проаналізувати педагогічний експеримент щодо впровадження інновацій; здатність до аналізу і синтезу; дослідницькі навички; здатність синтезувати нові ідеї (креативність); показувати розуміння якості досліджень, які відносяться до дисципліни та розуміння експериментальної перевірки наукових теорій.

Щоб досягнути більш високого рівня професійної компетентності педагогу необхідно насамперед бути задоволеним і відданим обраній професії, не зупинятись на досягнутому, постійно професійно розвиватись і бачити перспективу свого професійного розвитку, вміння всебічно оцінити результати своєї праці. Успіх педагога, його педагогічної майстерності – це його учні, випускники, сформовані ним особистості, психологічні якості яких відповідають вимогам часу та суспільства [5].

Аналіз наукових джерел сучасності показує, що викладач вищої школи, на думку багатьох науковців, повинен володіти як загальногромадянськими рисами характеру, морально-етичними та індивідуально-психологічними якостями так і професійними і науково-педагогічними здібностями [2]. До загальногромадянських рис характеру відносять: громадянську активність і патріотизм, національну ідентичність та толерантне ставлення до інших націй, гуманізм, високий рівень відповідальності, широкий кругозір, цілеспрямованість, принциповість поглядів, працелюбність. Необхідними морально-етичними якостями педагога вважають чесність, порядність, високий рівень культури; поваги і належного ставлення до інтелектуальної власності попередників і спадщини, дисциплінованість, принциповість, вимогливість, скромність, доброту, обов'язковість, пунктуальність, вміння тримати слово. Важливими індивідуально-психологічними якостями науково-педагогічного працівника є високий рівень соціального сприйняття і самопізнання; допитливість; інтелектуальна зацікавленість та інтерес до розвитку потенційних можливостей студентів, пошук мотивації і потреби в педагогіч-

ній діяльності з ними; високий рівень витримки і самовладання, емоційна стійкість, життєвий оптимізм і високий рівень прагнень; твердість характеру, принциповість у прийнятті життєво важливих рішень. Невід'ємними якостями педагога у сфері його науково-педагогічної діяльності вважається висока професійна працездатність; володіння педагогічною технікою; здібностями до наукового пошуку та інтелектуальної діяльності; володіння науково-педагогічною творчістю, науковою та педагогічною ерудицією та спостережливістю; гнучкістю мислення і швидкістю у прийнятті рішень у непростих педагогічних ситуаціях.

Педагог повинен володіти також високою культурою мови та мовлення, інтонацією, мімікою та мовою жестів.

Безумовне прийняття студента його як особистості; педагогічний оптимізм; всебічна допомога у професійному становленні студента як майбутнього фахівця; означення цілей навчання, побудова методичних підходів і здатність передбачати можливі результати; організаторські та комунікативні навички; духовно-виховний вплив на академічну групу й особистість студента зокрема, особиста привабливість, тактовність і толерантність позиціонуються як важливі професійно-педагогічні навички педагога вищої школи.

Таким чином, професійно-педагогічна компетентність науково-педагогічного працівника – це інтегральна характеристика його інтелектуальної та психо-емоційної діяльності, яка модифікується на тлі суб'єктних рис викладача його життєвого і професійного досвіду, і в процесі аналізу, самоопрацювання та вивчення, породжує педагогічну культуру та формує індивідуальний стиль навчально-виховної роботи.

Комунікативна компетентність або компетентність соціального взаємодії в сучасну цифрову епоху має надважливе значення для педагогічного працівника адже це здатність адекватної оцінки ситуацій, встановлення взаєморозуміння, уникнення конфліктів, створення клімату довіри; віднесення себе до професійної спільноти; володіння нормами професійного спілкування, етичними нормами професії; спрямованість професійних результатів на благо інших людей, їх духовне збагачення засобами своєї професії; вміння співпрацювати, вступати в контакти, легка сумісність; конкурентоспроможність, вміння викликати в соціумі інтерес до результатів своєї професійної діяльності.

На сучасному етапі швидкість створення нової інформації просто вражає і є справжнім викликом для всіх працівників і науково-педагогічної спільноти зокрема. Управління інформаційним потоком передбачає як розпізнання обов'язкової інформації (must-have) від необов'язкової (nice-to-have information) інформації так і розпізнання еволюції інформації, тому навігацією в такому інформаційному просторі є прості правила [10]:

1. Якість краще ніж кількість.

Для медичних працівників навички інформаційної грамотності суттєво не змінилися за останні роки. Необхідно мати добрий фундамент і можливість критично оцінювати дослідження - відокремлюючи реальні новини від фальшивих новин. Огляди літератури повинні опиратись на декілька високоякісних джерел (систематичні огляди, рецензовані журнальні статті, підручники тощо) у будь-якому середовищі (фізичному чи цифровому). Блоги та подкасти повинні посилатися на високоякісний контент і виконуватись авторитетними експертами.

2. Занурення в інформаційний простір.

Глибший пошук дає змогу знайти джерела, яким можна довіряти. Щоб впевнитись у якості поданої інформації в літературі слід ознайомитись з редакційною колегією, тими науковцями, які її створили. У пошуках достовірного клінічного ресурсу важливими критеріями відбору є академічна і клінічна експертиза. Відкритість для інформації за межами пошуку може бути теж дуже корисною.

3. Керування своєю особистою бібліотекою.

У роботі науково-педагогічного працівника корисні такі системи управління, як Mendeley і Google Scholar. Можливість зберігати посилання за темами, додаючи примітки для роз'яснення, а також розподіляти інформацію за рівнями важливості, що відповідають потребам, допоможе знайти те, що потрібно для подальшого читання. Не варто надто ретельно слідувати рівням доказовості, що стосуються того чи іншого конкретного змісту, бо існує багато різних способів визначення рівнів і не завжди цей зміст можна застосувати до конкретної клінічної ситуації

4. Обговорення огляду літератури і формулювання гіпотез.

Сьогодні необхідність інтегрувати інформацію, яку ми відкриваємо, у власне життя. Важливим є можливість запропонувати коле-

гам побачити докази щодо конкретної рекомендації. Для розуміння контексту слід вивчити основи даної інформації та теорію зреалізувати на практиці.

5. Використання інструментів, рекомендацій та інші технологій.

Як правило, достовірні рекомендації, вироблені редакторами, проблематичні для швидкого доступу, але сучасні досягнення в галузі технологій, штучного інтелекту та комп'ютеризованого навчання можуть допомогти легше збирати та управляти потоком інформації. Нові процеси оцінки якості літератури в майбутньому зможуть зменшити навантаження.

Дуже важливою є здатність відповідно до ситуації взаємодії вербальних і невербальних засобів і способів формування і формулювання думки, здатність використовувати навички публічного мовлення, в тому числі в сфері трансляції власного досвіду.

На основі висновків багатьох науково-соціальних досліджень було виділено основні вимоги до професійної компетентності науково-педагогічного працівника, що включають всі основні ознаки компетиста:

~ високу професійну компетентність, що включає високий рівень знань і ерудиції в науково-предметній галузі, креативне мислення, володіння методами вирішення різних завдань через призму інноваційної стратегії і тактики, та ін.;

~ володіння основними техніками педагогіки та психології, психофізіологічними та медико-біологічними аспектами інтелектуальної діяльності, організаційними формами навчання та виховання, формування і розвитку особистості студента;

~ вміння організувати наукову-дослідну роботу, володіти навичками командної роботи при виконанні наукової роботи, яка призведе до високої результативності і вагомим публікаціям;

~ знання глобальних, соціально-економічних і технологічних процесів розвитку цивілізації і функціонування суспільства в сучасних умовах. Знання основ соціології, економіки, менеджменту і права;

~ відповідний рівень усного та письмового мовлення, знання іноземних мов, володіння сучасними технологіями, володіння ефективними прийомами і майстерністю міжособистісного та колективного спілкування та ін.;

~ широкий світогляд, який передбачає високу професійну і загальну культуру, науковий підхід, стійку систему духовних, культурних, морально-етичних цінностей в різних проекціях на загальнолюдському і національному вимірах [1];

~ оволодіння навичками довічного навчання як для самостійного використання, так й для передачі їх студентам-медикам.

Висновки

Таким чином від викладача в сучасних умовах цифрового світу вимагається володіння особливою педагогічною технікою; гнучкістю і швидкістю мислення у педагогічних ситуаціях, організаторськими та комунікативними здібнос-

тями; духовно-виховним впливом на своїх вихованців, що дозволить якісно проектувати знання та навички студента в реальний світ, надихати студентів на самореалізацію, самовдосконалення та професійний ріст в майбутньому.

References (список літератури)

1. Alekseeva LP, Shablygina, NS. Integratsionnye protsessy v obrazovanii i professionalizm prepodavatelei vysshei shkoly [Integration processes in education and professionalism of teachers of higher education]. *Soderzhanie formy i metody obucheniia v vysshei shkole Analiticheskie obzory po osnovnym napravleniim razvitiia vysshego obrazovaniia* [Content, forms and methods of teaching in higher education: Analytical reviews on the main directions of development of higher education]. (In Russian). – М.: NIIVO, 2003. – Vyp. 10. – 52 p.
2. Holovan MS. Profesiina kompetentnist vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu [Professional competence of a teacher of a higher educational institution]. *Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. Seriia: Pedahohika i psykholohiia. Zbirnyk statei* [Problems of modern pedagogical education. Series: Pedagogy and Psychology. Collection of articles], 2014, 44(3), pp. 79-88. (In Ukrainian).
3. Khoruzha L, Bratko M, Kotenko O. Kompetentsii vykladachiv vyshchoi shkoly v dobu zmin: diahnozyka ta analityka (za rezultaty doslidzhennia v Kyivskomu universyteti imeni Borysa Hrinchenka) [Competences of high school teachers in the age of change: diagnostics and analysis (according to the results of the research at Borys Grinchenko Kyiv University)]. Kyiv: Boris Grinchenko Kyiv University, 2018, 92 p. (In Ukrainian).
4. Otroshchenko LS. Profesiino-pedahohichna kompetentnist vykladacha yak umova efektyvnoho dydaktychnoho protsesu u vnz ekonomichnoho profilu [Teacher's professional and pedagogical competence as a condition of an effective didactic process in higher educational institution of economic profile]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii* [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies], 2015, 1 (45), pp. 346-354 (In Ukrainian).
5. Kholkovska IL. *Profesiino-pedahohichna kompetentnist vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu: navchalnyi posibnyk* [Professional and pedagogical competence of a teacher of a higher educational establishment: textbook]. Vinnytsia - TOV «Nilan LTD», 2017, 144 p (In Ukrainian).
6. Spivakovskii VM. *Obrazovatelnyi vzryv* [Educational explosion]. (In Ukrainian). K.: CHF «MUVTS»– EKSP, 2011, 436 p.
7. Butenko LL, Ihnatovych OH. *Skhodynky do pedahohichnoi maisternosti: slovnyk z kursu "Osnovy pedahohichnoi maisternosti"* [Steps to pedagogical skill: a dictionary from the course "Fundamentals of pedagogical skill"], 2015, 135 p. (In Ukrainian).
8. Sharova OM. Kompetentnosti pedahohichnoho pratsivnyka: elektronnyi resurs. [Competence of a pedagogical worker: electronic resource] Retrieved from: <http://shen.volkpb.edusite.ru/p19aa1.html>.
9. *Lifelong learning Council Queensland Inc. Supporting and promoting adult and community learning.* Retrieved from: <http://www.llcq.org/wp-content/uploads/2018/04/WHAT-IS-LIFELONG-LEARNING.pdf>
10. Jonathan Davis. *Managing information overload: 5 tips from an editor-in-chief*

- Elsevier's VP & Editor-in-Chief, Medical and Drug Content, shares best practices to manage the unprecedented amount of data available to science and health professionals March 27, 2019.* Retrieved from: <https://www.elsevier.com/connect/managing-information-overload-5-tips-from-an-editor-in-chief>.
11. Marzo RR. Role of medical education in cultivating lifelong learning skills for future doctors. *Education in Medicine Journal*. 2018;10(3), pp. 63–66. Retrieved from: <https://doi.org/10.21315/eimj2018.10.3.7>
12. *Modernisation of Higher Education in Europe: Academic Staff — 2017: Eurydice Report / European Commission / EACEA / Eurydice, 2017.* — Luxembourg: Publication Office of the European Union. Retrieved from: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/modernisation-higher-education-europe-academic-staff-%E2%80%93-2017_en.
13. *Proposal for a COUNCIL RECOMMENDATION on Key Competences for Lifelong Learning COM/2018/024 final - 2018/08 (NLE)* Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:52018DC0024>.

(received 24.08.2019, published online 29.09.2019)

(одержано 24.08.2019, опубліковано 29.09.2019)